

Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка
Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України

Проблеми сучасної психології

**Збірник наукових праць
Кам'янець-Подільського
національного університету
імені Івана Огієнка,
Інституту психології
імені Г.С. Костюка НАПН України**

Випуск 28

Кам'янець-Подільський
«Аксиома»
2015

УДК 378(082):159.9
ББК 74.58+88я43
П 68

ISSN 2227-6246
ICV 2013: 5.68

Рецензенти:

- Ж.П.Вірна** – доктор психологічних наук, професор, декан факультету психології, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна
- Н.Ф.Шевченко** – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та психології освітньої діяльності, Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, Україна
- В.О.Моляко** – академік НАПН України, доктор психологічних наук, професор, Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ, Україна
- Данута Мажец** – професор, доктор габілітований, Академія імені Яна Длугоша в Ченстохові, Республіка Польща

*Рекомендовано до друку рішеннями Вчених рад
Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України
(протокол № 4 від 30.03.2015 р.),
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
(протокол № 4 від 26.03.2015 р.)*

Міжнародна редакційна колегія:

С.Д.Максименко, дійсний член НАПН України, доктор психологічних наук, професор (відповідальний редактор), Україна; **Г.О.Балл**, член-кореспондент НАПН України, доктор психологічних наук, професор, Україна; **В.В.Клименко**, доктор психологічних наук, професор, Україна; **О.М.Кокун**, доктор психологічних наук, професор, Україна; **Л.А.Онуфрієва**, кандидат психологічних наук, доцент (відповідальний секретар), Україна; **М.Л.Смульсон**, член-кореспондент НАПН України, доктор психологічних наук, професор, Україна; **Н.В.Чепелева**, дійсний член НАПН України, доктор психологічних наук, професор, Україна; **А.Л.Журавльов**, доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент РАО, директор Інституту психології РАН (Російська Федерація); **Антон Фабіан**, професор, доктор габілітований, завідувач кафедри соціальної роботи, Університет Павла Йозефа Шафарика в Кошицях (Словаччина); **Беата Анна Земба**, доктор гуманітарних наук у галузі опікунської та соціальної педагогіки, ад'юнкт кафедри соціальної педагогіки Інституту педагогіки Жешівського університету (Республіка Польща); **Марек Палюх**, професор надзвичайний, доктор габілітований гуманітарних наук, завідувач кафедри соціальної педагогіки в Інституті педагогіки Жешівського університету (Республіка Польща).

Міжнародна наукова рада:

Євген Глива, доктор філософських наук з психології, іноземний член НАПН України, професор-консультант товариства «Дослідження клінічного гіпнозу» (Австралія); **Роман Трач**, доктор філософських наук, професор, іноземний член НАПН України (США); **Альфред Прітц**, професор, доктор з психології та педагогіки, ректор університету ім.Зігмунда Фрейда (Австрійська Республіка); **Мечислав Радохонський**, доктор габлітований, професор надзвичайний Жешівського університету в Жешові (Республіка Польща); **Мірослав Чалка**, доктор наук з освіти, професор, ректор Вищої школи економіки і адміністрації в Битомі (Республіка Польща); **Лешек Фрідерік Коженювські**, доктор габлітований з економіки, професор, Президент Європейської асоціації безпеки (European Association for Security), науковий редактор загальноєвропейського наукового журналу «Безпекознавство» (Республіка Польща); **В.І.Луговий**, дійсний член НАПН України, доктор психологічних наук, професор, віцепрезидент НАПН України, директор Інституту вищої освіти (Україна); **В.В.Рубцов**, доктор психологічних наук, професор, академік РАО, ректор Московського міського психолого-педагогічного університету, директор Психологічного інституту РАО (Російська Федерація); **О.Я.Чебикін**, дійсний член НАПН України, доктор психологічних наук, професор (Україна); **Т.С.Яценко**, дійсний член НАПН України, доктор психологічних наук, професор (Україна).

П 68 Проблеми сучасної психології : Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / за наук. ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Вип. 28. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2015. – 736 с.

У збірнику наукових праць висвітлено найбільш актуальні проблеми сучасної психології, представлено широкий спектр наукових розробок вітчизняних і закордонних дослідників. Здійснено аналіз проблем, умов і труднощів психічного розвитку, вікових та індивідуальних особливостей становлення особистості й психології навчання.

Збірник наукових праць адресовано професійним психологам, докторантам і аспірантам, усім тим, хто цікавиться сучасним станом розвитку психологічної науки.

УДК 378(082):159.9

ББК 74.58+88я43

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серія КВ № 19651-9451 ПР від 30.01.2013 р.

Збірник поновлено у Переліку наукових фахових видань України з психології. Наказ Міністерства освіти і науки України за № 261 від 06.03.2015 року

08.04.2014 року збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології» Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка та Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України включено до міжнародної наукометричної бази даних **Index Copernicus (IC)** – **ICV 2013: 5,68** – з 19-го випуску 2013 р.

<http://problemps.at.ua/>
kpnu_lab_ps@ukr.net

© Автори статей, 2015
© «Аксіома», видання, 2015

activities are characterized. The article defines special conditions for efficient implementation of educational and developmental program of the «Training of formation the lawyers' creative potential» in the educational process in various educational institutions of Ukraine. It is concluded that personal development of lawyer's creative potential is achieved through a targeted development of its significant vocational skills, qualities and abilities.

Key words: educational and developmental training, components of training, creativity, creative potential, lawyers' professional and psychological training.

Received January 09, 2015

Revised January 21, 2015

Accepted February 11, 2015

УДК 376 – 056.36:159.222 – 053.4

І.М. Омельченко

ira210781@rambler.ru

Спілкування як комунікація, взаємодія і діалог із Іншим: суб'єктний підхід

Omelchenko I.M. Intercourse as communication, cooperation and dialogue with Other: subjective approach / I.M. Omelchenko // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D.Maksymenko, L.A.Onufriieva. – Issue 28. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2015. – P. 375–384.

І.М. Омельченко. Спілкування як комунікація, взаємодія і діалог із Іншим: суб'єктний підхід. Стаття присвячена теоретичному обґрунтуванню вивчення спілкування як комунікації, взаємодії і діалогу із Іншими у дітей середнього дошкільного віку та на етапі переходу від старшого дошкільного до молодшого шкільного віку із типовим і затриманим розвитком у руслі суб'єктного підходу. Автором визначено зміст категорій «комунікативна діяльність», «спілкування», «комунікація», «взаємодія» і «діалог». У процесі теоретичного аналізу виокремлено три основні елементи спілкування як діяльності – суб'єкт, активність, об'єкт і визначено розуміння їх структурного зв'язку. Розглянуто спілкування через призму видів комунікативної діяльності, які є містким поняттям, що охоплює процеси комунікації й взаємодії суб'єктів, у ролі яких можуть виступати окремі особистості та групи, реальні та уявні партнери. Визначено, що в суб'єкт-суб'єктному типі відносин Інший розглядається не як об'єкт, а як подібна до себе особистість, наділена

суб'єктивністю. При цьому ставлення до іншої особистості персоналізоване, а Інший за таких обставин виступає в якості кінцевої мети, а не засобу для реалізації певних особистих завдань. Висвітлено, що найпоширенішою формою комунікації і взаємодії є діалог. Розкрито, що комунікація і взаємодія ініціюється при необхідності вирішення будь-якої проблеми, що виникла, а в діалозі проблема переноситься в нове смислове поле, з'являється можливість побачити її з інших позицій. Окреслено специфіку реалізації зовнішнього та внутрішнього діалогів у спілкуванні суб'єктів. З'ясовано, що зовнішній діалог визначається як форма суб'єкт-суб'єктної комунікації і взаємодії, при якій різні смислові позиції в спілкуванні розвиваються і здійснюються різними мовцями, а внутрішній діалог – один із способів перетворення суб'єктом емоційно насичених, особистісно та інтелектуально значущих смислів свідомості.

Ключові слова: спілкування, комунікативна діяльність, комунікація, взаємодія, діалог, суб'єкт, затримка психічного розвитку.

И.Н. Омельченко. Общение как коммуникация, взаимодействие и диалог с Другим: субъектный подход. Стаття посвящена теоретическому обоснованию изучения общения как коммуникации, взаимодействия и диалога с Другими у детей среднего дошкольного возраста и на этапе перехода от старшего дошкольного к младшему школьному возрасту с типичным и задержанным развитием в русле субъектного подхода. Автором определено содержание категорий «коммуникативная деятельность», «общение», «коммуникация», «взаимодействие» и «диалог». В процессе теоретического анализа выделены три основных элемента общения как деятельности: субъект; активность; объект и определено понимание их структурной связи. Рассмотрение общения через призму видов коммуникативной деятельности которое является емким понятием, охватывающим процессы коммуникации и взаимодействия субъектов, в роли которых могут выступать отдельные личности и группы, реальные и воображаемые партнёры. Определено, что в субъект-субъектном типе отношений Другой рассматривается не как объект, а как подобная себе личность, наделенная субъективностью. При этом отношение к другой личности персонализированное, а Другой в таких условиях выступает в качестве конечной цели, а не средства для реализации определённых личных задач. Раскрыто, что самой распространённой формой коммуникации и взаимодействия является диалог. Обосновано, что коммуникация и взаимодействие иницируется при необходимости решения любой возникающей проблемы, а в диалоге проблема переносится в новое смысловое поле, при этом появляется возможность увидеть её с других позиций. Определена специфика реализации внешнего и внутреннего диалогов в общении субъектов. Выяснено, что внешний диалог определяется как форма субъект-субъектной коммуникации и взаимодействия, при которой различные смысловые позиции в общении развиваются и осуществляются различными говорящими,

а внутрішній діалог – один из способів преобразования субъектом эмоционально насыщенных, личностно и интеллектуально значимых смыслов сознания.

Ключевые слова: общение, коммуникативная деятельность, коммуникация, взаимодействие, диалог, субъект, задержка психического развития.

Постановка проблеми у загальному вигляді. На сучасному етапі розвитку спеціальної психології актуалізується проблема дослідження спілкування як міжсуб'єктного та внутрішньосуб'єктного процесу, який реалізується в хронотопі становлення дитини з типовим і затриманим психічним розвитком на етапі переходу від старшого дошкільного до молодшого шкільного віку. Відтак, набуває значущості питання вивчення категорії «спілкування» в руслі суб'єктного підходу, який зорієнтований на формування здатності комунікувати, взаємодіяти та вести діалог із Іншим. У соціальній психології виділяють наступні типи Іншого: «Я–Інший в соціумі (реальний Інший)», «Я–Інший в культурі (символічний Інший)» та «Я–Інший як частина «Я» (персоналізований Інший)» (О. Рягузова, 2011) [9]. Стверджується, що особистісні репрезентації взаємодії «Я–Інший» представляють собою соціально-психологічні утворення, що виникають у результаті соціально-психологічної взаємодії особистості з реальним Іншим, символічним Іншим і персоналізованим Іншим. Виходячи з вищезазначеного, спілкування дошкільника з Іншими є соціально-психологічним феноменом і потребує розроблення теоретичних та прикладних основ формування у дітей із типовим і затриманим психічним розвитком.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема спілкування з Іншим суб'єктом частково окреслена в філософському дискурсі (М. Бахтін, М. Бубер, Г. Гадамер, М. Каган, Е. Левінас та ін.), у галузі загальної (О. Бодальов, Дж. Брунер, Л. Гримак, Г. Кучинський та ін.), вікової (М. Лісіна, Т. Репіна, Л. Рюмшина, Є. Субботський, О. Чеснокова та ін.) та соціальної (Г. Андреева, Ч. Кулі, В. Лабунська, Дж. Мід, Б. Паригін, А. Петровський, В. Петровський, О. Рягузова, С. Фіске та ін.) психології.

Формулювання мети статті. Теоретичне обґрунтування вивчення спілкування як комунікації, взаємодії й діалогу з Іншими дитини з типовим і затриманим розвитком вимагає вирішення наступних завдань у межах наукової публікації: по-перше, уточнення понять «спілкування» та «комунікативна діяльність»; по-друге, з'ясування ролі активності, комунікації, взаємодії та діалогу в структурі комунікативної діяльності; по-третє, визна-

чення видів комунікативної діяльності, які необхідно формувати в дошкільному віці та на етапі переходу від старшого дошкільного до молодшого шкільного віку в дітей із типовим і затриманим психічним розвитком.

Виклад основного матеріалу дослідження. Системний підхід до вивчення діяльності дозволив М. Кагану виявити принципи відмінності таких форм інформаційного обміну, як *спілкування і комунікація*. На його думку, спілкування являє собою міжсуб'єктну взаємодію, яка характеризує обох суб'єктів як активних, свідомих, здатних вільно обирати способи своїх дій, в той час як комунікація – це вплив суб'єкта на іншу людину як на об'єкт власної активності за допомогою передачі знань, відомостей, уявлень (М. Каган, 1991) [3, с. 263]. Відповідно до цього визначення спілкування, порівняно з комунікацією, набуває іншого характеру, воно спрямоване не на передачу інформації, а на вироблення рівноактивними партнерами спільних поглядів, уявлень, понять, що ведуть до досягнення духовної спільності.

Культурі необхідні, з одного боку, передача людиною іншим людям наявної в неї інформації, а з другого – спільне з Іншими вироблення нової інформації. Перший тип зв'язків називається комунікацією, другий – спілкуванням. Таке розрізнення цих двох ситуацій в системі суб'єкт-об'єктних відносин показує можливість і необхідність обох, й одночасно їх достатність для повноцінного функціонування даної системи.

М. Каган прийшов до висновку, що в даному випадку діяльність реалізує себе у вельми специфічній формі – у спілкуванні або комунікативній діяльності. Розглядаючи спілкування як комунікативний вид діяльності, він зробив висновок, що спілкування може бути й аспектом, і типом, і видом діяльності залежно від характеру діяльності. Діяльнісна природа людського спілкування виявляється в спрямованості дій одного суб'єкта щодо іншого. Дослідник розглядає спілкування як один із видів людської діяльності, що має необхідну структуру й атрибути. У цьому сенсі *людська діяльність* може бути визначена як активність суб'єкта, спрямована на об'єкти або на інших суб'єктів, а сама людина повинна розглядатися як суб'єкт діяльності.

Отже, стає можливим виокремлення трьох основних елементів діяльності та розуміння їх структурного зв'язку. Такими елементами є: *суб'єкт*, наділений активністю; *об'єкт*, на який спрямована активність суб'єкта; *активність*, яка виражається в тому чи іншому способі оволодіння об'єкта суб'єктом або у встановленні суб'єктом комунікативної взаємодії з Іншими.

Суб'єкт, об'єкт і активність можуть виступати реально в безлічі різних форм. Тому потрібно встановити, які ж форми є необхідними та достатніми для успішного функціонування кожного з трьох елементів системи, людської діяльності загалом. У ролі *суб'єкта діяльності* може виступати конкретний індивід, наприклад, у контексті нашого наукового пошуку дошкільник із затримкою психічного розвитку, соціальна група і, нарешті, суспільство в цілому, в тій мірі, в якій ми протиставляємо його природі та розглядаємо ті чи інші форми його впливу на неї.

Активність індивіда завжди вплетена в активність різних соціальних груп, колективів та інших спільнот. В. Петровський підкреслює, що немає діяльності поза активністю і активності поза діяльністю, і що саме в співвіднесенні з категорією активності категорія діяльності розкривається повніше [7]. На думку С. Васюри, комунікативна активність людини як складний психологічний феномен комунікативної діяльності обов'язково включає активність, спрямовану на себе, на свій внутрішній світ, тобто на спілкування з собою [1]. Психологічні дослідження аутокомунікації (самоспілкування) не можна назвати численними. Серйозний внесок у вивчення зазначеного аспекту внесли роботи О. Бодальова, Л. Гримака, Г. Кучинського та ін. Так, на думку О. Бодальова, людина як суб'єкт спілкування може взаємодіяти з іншою людиною, уявним суб'єктом або із собою. Г. Кучинський зазначає: «Спілкування з собою, як форма, похідна від спілкування з іншою людиною, засноване на здатності відображати, уявляти іншу людину, відтворювати її внутрішній світ у власному» (Г. Кучинський, 1988) [6, с. 56].

Отже, якщо комунікативна діяльність – це процес, який розглядається в інтерсуб'єктній (міжсуб'єктній) та інтрасуб'єктній (внутрішньосуб'єктній) площині, то комунікативна активність людини розуміється нами як невід'ємна характеристика його як суб'єкта, який реалізується в спілкуванні, в ініціативних комунікативних актах. Комунікативна активність, здійснювана людиною в дієвому плані життя, набуває форму самореалізації в спілкуванні, в часовому плані – форму саморегуляції свого спілкування (комунікативних дій), в ціннісному плані – форму самовираження в спілкуванні.

У вітчизняній психології простежуються дві основні лінії вирішення проблеми поєднання понять «активність» і «діяльність». Одна з них (О. Асмолов, О. Леонт'єв, В. Петровський) розглядає активність як внутрішню передумову саморуху діяльності. Інша лінія (К. Абульханова-Славська, О. Брушлінський, С. Рубінштейн)

розглядає активність як «посередника» між діяннями особи та вимогами суспільства, як характеристику взаємодії систем або явищ, що розкриває їх здатність до саморуху, самозміни, саморозвитку.

Співвіднесення активності та діяльності як найбільш близьких один до одного понять психології показує їх нетотожність, розбіжність за низкою підстав, що робить їх рівною мірою необхідними для психологічного аналізу категорії «комунікативна діяльність». Відтак, категорія активності та категорія комунікативної діяльності – явища, системно та ієрархічно співвідносні. Феномен людської психічної активності може розглядатися як специфічний рід активності, що відповідає специфічному виду комунікативної діяльності (і взаємодії) людини з предметами та явищами навколишнього світу. Категорія «комунікативна діяльність» як «рід» співвідноситься нами, зокрема, з категоріями ієрархічно більш високого рівня, тобто з категорією «тип комунікації та взаємодії предметів і явищ навколишнього світу» і, відповідно, з категорією «тип активності».

Об'єкти діяльності також мають різну природу. Об'єктом може бути природний предмет, той чи інший соціальний інститут, сама людина, оскільки вона не зводиться ні до природного, ні до соціального буття; нарешті об'єктом діяльності може бути сам суб'єкт, якщо він спрямовує активність на власне «Я» задля самопізнання.

Цікавий підхід до опису видів комунікативної діяльності пропонує М. Каган. Розуміючи комунікативну діяльність як взаємодію суб'єктів, учений виходить з того, що в ролі суб'єкта може виступати як окрема особистість, так і соціальна група, а також певний соціум. Тому спілкування необхідно розглядати як взаємодію різних суб'єктів. У зв'язку із цим, М. Каган пропонує інший аспект розгляду комунікативної діяльності, виділяючи в усьому різноманітті її форм чотири основні види: *спілкування з реальним партнером; спілкування з ілюзорним партнером; спілкування з уявним партнером; спілкування уявних партнерів* (М. Каган, 1988) [4, с. 250]. Види комунікативної діяльності – це досить емке і багатозначне поняття, що охоплює процеси комунікації і взаємодії суб'єктів, в ролі яких можуть виступати окремі особистості та групи, реальні та уявні партнери. В процесі спілкування можливий обмін інформацією, взаємовплив партнерів один на одного, обмін ролями, самоствердження і реалізація інших функцій.

Комунікативна діяльність дитини тільки з реальним об'єктом (суб'єктом) має певну обмеженість, бо здійснюється в просторово-часовому континуумі реального буття людини. Подолання цього обмеження стає можливим через розширення

взаємодії дитини з мистецтвом, де спілкування з образами – носіями культурних смислів дає дитині можливість пережити й осягнути їх у сфері, яка подвоює реальність. Відтак, культура створює можливість безмежно розширювати пошук дитиною ціннісно-смыслових основ свого життя. В суб'єкт-суб'єктному типі відносин «Інший» розглядається не як об'єкт (об'єкти), а як подібна до себе особистість, яка наділена суб'єктивністю. При цьому ставлення до іншої особистості персоналізоване, і вона за таких обставин виступає в якості кінцевої мети, а не засобу для реалізації певних особистих завдань.

Виходячи з цього, найбільш адекватною для діагностики та формування комунікативної діяльності в дітей дошкільного віку й на етапі переходу до молодшого шкільного із ЗПР ми вважаємо класифікацію видів комунікативної діяльності М. Кагана. Найпоширенішою формою комунікації й взаємодії є діалог. При цьому комунікація і взаємодія ініціюється при необхідності вирішення будь-якої проблеми, що виникла. В діалозі проблема переноситься в нове смыслове поле, з'являється можливість побачити її з інших позицій.

Зовнішній діалог визначається як форма суб'єкт-суб'єктної комунікації і взаємодії, при якій різні смыслові позиції в мовленні розвиваються і здійснюються різними мовцями. На думку М. Кагана, діалог адресований конкретному Іншому, але, на відміну від монологу, не з метою йому щось повідомити (це ціннісно-нейтральна функція комунікації), а щоб реалізувати вищу функцію комунікативної діяльності – спільними зусиллями її учасників, які виявляються партнерами в загальній дії, виробити об'єднуючу їх нову інформацію (М. Каган, 2002) [4, с. 381].

Внутрішній діалог, за визначенням А. Россохіна, це «інтрапсихічний процес, що протікає в мовленнєвій діалогічній формі і спрямований на розв'язання інтелектуально-неоднозначної, особистісно-емоційно-значущої, конфліктної проблематики» (А. Россохін, 2010) [8, с. 154]. На думку В. Ізмагурової, А. Россохіна, внутрішній діалог – один із способів перетворення суб'єктом емоційно насичених, особистісно та інтелектуально значущих смислів свідомості. Це механізм взаємодії смыслових позицій свідомості, які можуть бути конфліктними (протилежними), неоднозначними (суперечливими) або нейтральними. Метафорично смыслові позиції – «внутрішні співрозмовники» інтрапсихічної реальності суб'єкта.

Внутрішній діалог визначають в якості виду внутрішнього мовлення. Механізмом розвитку свідомості, самосвідомості є

взаємодія смислових позицій в процесі внутрішнього діалогу. Основна функція внутрішнього діалогу полягає в породженні нових смислів, а відтак в інтрапсихічному плані внутрішній діалог є реалізацією принципу взаємодії. Зовнішній фіксації підлягає тільки вербалізований внутрішній діалог, який є видом озвученого внутрішнього мовлення. Дослідник Г. Кучинський визначає діалог як взаємодію властивих його учасникам різних смислових позицій, що призводить до істотного розрізнення зовнішнього та внутрішнього діалогів: у зовнішньому діалозі різні взаємодіючі смислові позиції розвиваються реальними співрозмовниками, у внутрішньому – різні взаємодіючі смислові позиції розвиваються одним і тим же суб'єктом (Г. Кучинський, 1983) [5].

Отже, людина постійно перебуває в діалогічному спілкуванні, тобто веде «внутрішній» або «зовнішній» діалог з Іншими – з людьми різних ціннісно-світоглядних установок, з природою, з часом.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок із цього напрямку. У контексті діагностики та формування комунікативної діяльності в дошкільників із затримкою психічного розвитку за необхідне вважаємо вивчення комунікативної діяльності як комунікації, взаємодії (міжсуб'єктної і внутрішньосуб'єктної) і діалогу (зовнішнього та внутрішнього) суб'єкта із Іншими: в соціумі (реальними дорослими та однолітками); в культурі (дорослими, однолітками та персонажами анімаційних фільмів); персоналізованими Іншими (улюбленою іграшкою та уявним компаньйоном).

Отже, соціально-психологічний феномен, яким є комунікативна діяльність, характеризується єдністю міжсуб'єктної та внутрішньосуб'єктної комунікації, взаємодії і діалогу (зовнішнього та внутрішнього), вона реалізується на основі спрямованої активності суб'єкта щодо Інших людей. Перспективу майбутнього наукового пошуку ми вбачаємо в емпіричному дослідженні психологічних особливостей просторового компонента на рівні міжсуб'єктної та внутрішньосуб'єктної комунікації, взаємодії і діалогу з Іншими (дорослими та однолітками; улюбленою іграшкою і уявним партнером; анімаційними персонажами), темпорального та ціннісно-смислового компонентів хронотопу комунікативної діяльності в дошкільників із затримкою психічного розвитку.

Список використаних джерел

1. Васюра С. А. Коммуникативная активность человека: общение с другими людьми и с собой / С.А. Васюра // Вестник

- Балтийского федерального университета имени И. Канта. – 2007. – № 11. – С. 51–59.
2. Каган М.С. Глобализация культурных процессов: становление диалогического мышления / М.С. Каган // Глобализация: синергетический подход. – М., 2002. – Ч.2. – С.381.
  3. Каган М.С. Искусство и общение / М.С. Каган // Системный подход и гуманитарное знание: избранные статьи. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1991. – С. 261–263.
  4. Каган М.С. Мир общения. Проблема межсубъектных отношений / М.С. Каган. – М. : Политиздат, 1988. – 319 с.
  5. Кучинский Г. М. Диалог и мышление / Г. М. Кучинский. – Минск : Изд-во БГУ, 1983. – 190 с.
  6. Кучинский Г. М. Психология внутреннего диалога / Г.М. Кучинский. – Минск : Университетское, 1988. – 206 с.
  7. Петровский В.А. Личность в психологии: парадигма субъектности / В.А. Петровский. – Ростов н/Д.: Изд-во «Феникс», 1996. – 512 с.
  8. Россохин А.В. Рефлексия и внутренний диалог в изменённых состояниях сознания: Интерсознание в психоанализе / А.В. Россохин. – М. : «Когито-Центр», 2010. – 304 с.
  9. Рягузова Е.В. Социальная психология личностных репрезентаций взаимодействия «Я и Другого» / Е.В. Рягузова. – Саратов : Научная книга, 2011. – 304 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Vasjura S. A. Kommunikativnaja aktivnost' cheloveka: obshhenie s drugimi ljud'mi i s soboj / S.A. Vasjura // Vestnik Baltijskogo federal'nogo universiteta imeni I. Kanta. – 2007. – №11. – S. 51–59.
2. Kagan M.S. Globalizacija kul'turnyh processov: stanovlenie dialogicheskogo myshlenija / M.S. Kagan // Globalizacija: sinergeticheskij podhod. – M., 2002.– Ch.2. – S. 381.
3. Kagan M.S. Iskusstvo i obshhenie / M.S. Kagan // Sistemnyj podhod i gumanitarnoe znanie: izbrannye stat'i. – L. : Izd-vo Leningr. un-ta, 1991. – S. 261–263.
4. Kagan M.S. Mir obshhenija. Problema mezhsob'ektnyh otnoshenij / M.S. Kagan. – M. : Politizdat, 1988. – 319 s.
5. Kuchinskij G. M. Dialog i myshlenie / G.M. Kuchinskij. – Minsk : Izd-vo BGU, 1983. – 190 s.
6. Kuchinskij G. M. Psihologijavnutrennegodialoga / G.M. Kuchinskij. – Minsk : Universitetskoe, 1988. – 206 s.

7. Petrovskij V.A. Lichnost' v psihologii: paradigma sub'ektnosti / V.A. Petrovskij. – Rostov n/D. : Izd-vo «Feniks», 1996. – 512 s.
8. Rossohin A.V. Refleksija i vnutrennij dialog v izmenjonnyh sostojanijah soznanija: Intersoznanie v psihoanalize / A.V. Rossohin. – M. : «Kogito-Centr», 2010. – 304 s.
9. Rjaguzova E.V. Social'naja psihologija lichnostnyh reprezentacij vzaimodejstvija «Ja i Drugogo» / E.V. Rjaguzova. – Saratov : Nauchnaja kniga, 2011. – 304 s.

I.M. Omelchenko. Intercourse as communication, cooperation and dialogue with Other: subjective approach. The article covers theoretical substantiation of study of intercourse as communication, cooperation and dialogue with Others of middle preschool age children and children during their transition from preschool to primary school years with typical and delayed development in line with the subjective approach. The author defined the categories of «communicative activity», «intercourse», «communication», «cooperation» and «dialogue». Theoretical analysis led to determination of three basic elements of communication as an activity: a subject, an activity and an object; their structural relationships were understood. Intercourse was examined in the light of types of communication activity that is a wide concept encompassing processes of communication and cooperation between subjects which may consist of individuals or groups, real or imaginary partners. It was determined that, at subject-subject type of relationships, «Other» was not seen as an object but was perceived as a personality alike a speaker endowed with subjectivity. At the same time, attitude toward another individual is personalized, and the Other person, in such circumstances, is perceived as an ultimate goal, but not as a tool for achievement of own goals. The dialogue is explained to be the most common form of communication and cooperation. It was revealed that communication and cooperation were initiated when a need was aroused to resolve a problem, and, during dialogue, the problem was transferred to a new semantic field, it is possible to view it from different positions. Features of implementation of external and internal dialogue during communicating acts of subjects were outlined. It was found out that the external dialogue was defined as a form of subject-subjects communication and cooperation, when different semantic positions in communication were being developed and implemented by various speakers; and the internal dialogue is one of ways for transformation by the subject of emotionally rich, personally and intellectually significant meanings of consciousness.

Key words: intercourse, communicative activity, communication, cooperation and dialogue, subject, delay of mental development.

Received January 11, 2015

Revised January 25, 2015

Accepted February 09, 2015

І.М. Омельченко

Спілкування як комунікація, взаємодія і діалог
із Іншим: суб'єктний підхід 375

Л.А. Онуфрієва

Professional activities as a basis for the development
of future professional psychologist's personality 385

К.С. Осика

Психологічні особливості особистості юнаків-каратистів
рівня юданша (майстерності) 397

О.В. Осика

Клієнт-центрована терапія К. Роджерса
в психокорекційній роботі зі студентами 407

О.М. Паламар

Методологічні орієнтири дослідження психологічної
компетентності тифлопедагога 417

О.В. Панчак

Психологічні аспекти активізації творчого медичного
мислення студентів-стоматологів 431

Л.В. Пастух

Особливості когнітивної складової сензитивності
практичних психологів системи освіти 443

Л.С. Пилипчук

Професіогенез та професійні кризи особистості
медпрацівника 458

В.Ю. Помилуйко

Використання тренінгу в системі корпоративного
навчання дорослих 469

І.С. Попович

Роль соціальних очікувань у саморегуляції поведінки
особистості 481

К.П. Радзівіл

Роль самооцінки особистості майбутніх психологів
у формуванні професійних очікувань у навчальному
процесі 491